

Meglehet, hogy Labádi azért nem tartotta szükségesnek irodalomtörténeti tanulmány csatolását a kiadáshoz, mert a kiválasztott szövegek a kánonnak megfelelően kerültek kiválasztásra, Bessenyei körével pedig éppen elegendően foglalkoztak már. Az ismeretlenebb szövegegységek közlése, illetve a kiadói válogatást motiváló »új filológia« módszertana azonban talán megért volna egy kitérőt. Az új írásmédium térnyerésének, a könyv második forradalmának irodalom-formáló hatására utal az a jelenség, amelyet a nyomtatott és kéziratos episztolagyűjtemények körül lehet megfigyelni. Ugyanerre hívja fel a figyelmet Labádi Gergely azzal, hogy az irodalmi műveket a korszakban tapasztalható formájukban állítja a középpontba. Erre nem alkalmasak a szerzőcentrikus szövegkiadások, és éppen ezért határozottan támogatandó Labádi kezdeményezése. Mindezekről persze lehet olvasni a sajtó alá rendező monográfiájában.

Labádi Gergely szerkesztői döntése módosítja a könyvsorozat kezdeti, 19. században megfogalmazott célját, mert nem pusztán a művek elérhetőségét tűzi zászlájára, hanem az irodalom létmódját is meg kívánja mutatni. Végső soron Bíró Ferenc sorozatszerkesztői elvei teljesülnek be praxisukkal, mert ezek a kiadások „a feledés vastag sötétjéből hozzák ki a napfényre leleteiket”, mégpedig azokat a „műveket”, amelyeket a megszerkesztett, megkomponált episztolagyűjtemények jelentenek. Labádi vállalkozása emiatt több annál, mint egy kötetnyi terjedelmet megcélzó terület-meghatározás eredménye, vagyis nem csupán az RMKT XVIII. századi sorozat episztolakiadásának első, folytatásra váró kötete, hanem az episztolatörténet dicső korszakának történetileg hiteles képét nyújtó, a műfaj létmódját is érzékeltető, korszerű kiadvány.

Czifra Mariann

Babits Mihály levelezése 1918–1919

Sajtó alá rendezte Sipos Lajos, Budapest, Argumentum, 2011 (Babits Mihály műveinek kritikai kiadása: Levelezés), 966 l.

Babits Mihály roppant levelezésfolyamából egy elsősorban az *irodalmi köztörténet* szempontjából rendkívüli időszakot, a „forradalmak” kétértelműen lelkes, majd zavarodott évét, Ady halálának és kultikus utóélete kezdetének idejét foglalja egybe a Babits-levelezés legújabb kötete, a kritikai kiadásként készülő sorozat nyolcadik, igen vaskos könyve. Sajtó alá rendezője egyben az immáron kilenckötetes széria főszerkesztője, Sipos Lajos. A története során több kiadót (Ko-

rona, Akadémiai, Magyar Könyvklub) megjárta, de vizuális képében mégis szerencsésen egységes, impozáns sorozat 2008-tól biztos révbe jutott, immáron az ügynek elkötelezett Argumentum Kiadó adja ki, a könyvészeti adatok szerint kiadói szerkesztő közreműködése nélkül. Megjegyezzük, hogy Babits néhány prózai művének kritikai kiadása is rendelkezésre áll már, furcsa módon azonban nincs készen még egyetlen lírai kötet sem.

Babits Mihály levelezése közel 10 000 tételt jelent, terjedelemben Goethe és Schiller, Thomas Mann, Stefan Zweig, Kazinczy Ferenc és Arany János levelezéséhez mérhető (lásd Sipos Lajos, *A levél mint irodalomtörténet: Babits Mihály levelezése* = Uő, *Új klasszicizmus felé...*, Bp., Argumentum, 2002, 172). Az 1918/19-es levelezéskötet – egészen pontosan 1918. február 1. és 1919. szeptember 1. között született, döntő többségében keltezett levelet, fogalmazványt, töredéket közreadó könyv – 524 sorszámozott levelet tartalmaz, a 2082. levéltől kezdődően. Sorszámokat kapnak a bizonyíthatóan hiányzó, mert reflektált levelek is. Ez a véglegességet sugalló szerkesztői gesztus túlzásnak is tűnhet. Soha nem lehet szerkesztő olyan biztonságban, hogy azt hihesse, itt a vége, minden levél a birtokunkban van. (Intő példa a Schöpflin-levelek kiadása, ahol a szerkesztő a függelékben „x/B”, illetve „y/C” jelzéssel volt kénytelen ellátni a kötet kéziratának és tördelésének lezárása után előkerült leveleket; lásd *Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei*, s. a. r. BALOGH Tamás, [Pécs], Pannónia Könyvek, 2004.) A jelen kötet kicsit kevesebb mint felét teszik ki a levelek, ezt követi Sipos Lajos átfogó, a levelek özönének tematikai csoportjait és a babitsi életút ekkori eseményeit megvilágító, ismertető tanulmánya félszáz lapon. A levelezéssel azonos könyvoldal terjedelmű a jegyzetanyag, ám a kisebb betűméret miatt ez valójában jóval több, mint maga a szöveggözlés. A mutatók után egy külön íven a tárgyalt időszakhoz kötődő facsimile-összeállítás látható, két érdekes rajzzal: az egyik a katedrán ülő Babitsot ábrázolja, a másik Csinszka rajza a költőről.

A kötet időrendben első erőteljes témája a világháború okozta családi trauma, az István öccsének hadifogsága körü-

li nem szűnő, 1916-tól már a korábbi két kötetet is végigkísérő familiáris aggodalom. 1919-ben újfajta szorongás társul a meglévő félelmekhez, a lakásrekvirálás lehetősége. Egyre többet ágál és fenyeget a „vörös sajtó”, míg végül valóban idegenek költöznek az egyemeletes szekszárdi Babits-ház „felesleges” részeibe is, s a költő népbiztosi-baráti segítséget vesz igénybe az ügy elrendezéséhez, a jogos polgári tulajdon visszaszerzéséhez. Elővigyázatosságból Babits is átadta egyik szobáját a nála lakó, mindenek szolgálatokat teljesítő Fekete házaspárnak, s maradék két szobáján osztozott tanítványával, az időnként nála, vele lakó Komjáthy Aladárral. Évtized múltán jelenik majd meg Virginia Woolfnak a kortársak által még feminista ballépésnek, pamfletnek tekintett írása a „saját szobá”-ról. A háború, mit sem tudva, illetve tudomást sem véve az alkotáslélektanról, a művészember ehhez való jogát is elvitatta. (Már minden veszve van, a lemondás közelében járunk, amikor 1919 júliusának végén az írószakszervezet alaprajzot kér Babitstól, mert az írói direktoriumnak végre sikerült egy kormányzótanácsai rendeletet kieszközölni a dolgozószobák védelmében.) Tragikusan ostoba (és egyszerre nevetséges) néhány forradalom alatti más ötlet is, mint például a „szocializált [...] mulatók” ügye. S mindennek tetejébe az Írói Direktoriumnak az a szándéka, hogy az írókat kategóriákba ossza. A bornírt gondolat érdekessége, hogy Lukács György népbiztos elé terjesztendő (talán fel is terjesztett?), komoly, határidős feladat volt. A kiváló, elsőrendű írók írhatták volna, ami nekik tetszik, az állam őket nem korlátozta volna. A „másodrendű” íróknak nem járt volna ekkora szabadság, a harmadrendűek pedig már csak „direkt megbízásra, adott ideák felhasználásá-

val” írhattak volna (2551. sz. levél és jegyzete – e jegyzet és sok egyéb forrása is a „Mindenki újakra készül...”: *Az 1918/1919-es forradalmak irodalma* című, JÓZSEF Farkas által szerkesztett négykötetes szöveggyűjtemény [Bp., Akadémiai, 1959–1967]; fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet erre az elfeledett, pedig alapvető dokumentumgyűjteményre). A képtelenül badar gondolatból akkor nem lett semmi, de a diktatórikus próbálkozásoknak, jól ismervén az 1950-es évek kultúrpolitikai ideáljait és elvárásait, ezzel nem lett vége.

1918 nyarán–őszén Babits is egyik fogalmazója volt a Balázs Béla szerint tőle eredő, utóbb [*Lovagrend*] címmel az összes tanulmányt közlő kötetbe illesztett, antimilitarista szövegnek. (Társ szerzői Jászi Oszkár és Szabó Ervin voltak.) Az emelkedett hangú szöveg messze távol van a mozgalmi zsargon gondolati kategóriáitól és nyelvi formuláitól. Maga a „lovag” is meglepő szóválasztás, Balázs Béla és Lukács György tiltakoztak is ellene, ők jóval elkötelezettebbek voltak a politikának, s alkalmazkodtak is annak bevált, könnyen érthető terminusaihoz. Balázs és Lukács az *Európa szolgái* címet akarták adni a végül semmibe futó kiáltványnak.

Mint már ezekből a példákban is látszik, a kötet legerősebb témája Babits és a forradalmak viszonya. A levelekből kibontakozó kép egyértelmű: Babits vonakodó örömmel fogadta a forradalmakat. A vesztett háború következményének tartotta őket, s ha volt is benne valódi várakozás, ez elsősorban személyekhez kötődött, elsősorban is az imént már említett Szabó Ervinhez (aki a tárgyalt időszakban öt levelet is küldött hozzá) és (a három levéllel szereplő) Ágoston Péterhez. (A kötet jegyzetanyaga nem tud ORMOS Mária Ágoston-monográfiájáról: *A katedrától*

a halálsorig: Ágoston Péter 1874–1925, Bp., Napvilág, 2011. Mindig minden bibliográfia bővíthető, de véleményem szerint itt nagyon idevágó, fontos munkáról van szó.) A munkakapcsolatban lévő ismerősök között van még Braun Róbert és egy levéllel – „igaz híve” aláírással – Kunfi Zsigmond is. Az első három névvel tegeződik Babits, Kunfival nem. Kunfi Babits iránti nagyrabecsülése valósággá is lett, az író egyetemi tanári kinevezése ügyében (és az őszirózsások más kinevezni kívánt személyei ügyében) derekasan harcolt, sőt olyan antidemokratikus lépésre is kész volt, hogy az intézményi ellenállás miatt felfüggesztesse az egyetem autonómiáját. Tény, hogy Babits Mihály formailag nem felelt meg a kinevezésnek, nem volt doktorátusa. Ám az őt ismerők – mint pl. Hajdu Henrik, a Nyugat szerkesztője titkára, utóbb műfordító, a magyarországi skandinavisztika egyik meghonosítója – „a hivatottság térfoglalása”-ként üdvözölte Babits kinevezését (2406. sz. levél). A kötetben sorjáznak a gratuláló levelek. Babits azonban nem volt hajlandó elfoglalni Beöthy Zsolt megüresedett katedráját, hivatalos kinevezését csak május 17-én kapta meg Lukács György kezéből, hivatalos értekezleten csak ez után vett részt, bár már korábban fogva tartotta előadásait. A recenzens megjegyzi: a Pázmány Péter Tudományegyetem 1935-ös „öntörténete” az 1919-ben kinevezett tanárok nevét nem is közli, így természetesen Babitsét sem, ezzel a gesztussal világosan és egyértelműen kiiktatva őket az egyetem 300 éves történetéből (SZENTPÉTERY József, *A Bölcsészettudományi Kar története, 1635–1935*, Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935).

Visszatérve a forradalmakra, Supka Gézárt is magukkal ragadták az események, az *Uj Világ* nevében kért Babitstól

cikksorozatot. A *Szózat*ról írott Babits-tanulmány utóbb „corpus delicti”-vé vált, a „haza- és nemzetellenes” Babits ellen citálták. A költő itt többek között olyanokat ír, hogy a Hazát, így, nagy H-val, „szájtö-mő kócnak használták a szabad szó ellen”, és bűnösnek tekintette az országvezetést a világháborúban játszott szerepe miatt. Schöpflin Aladárt is hatalmába kerítette a lelkesedés, ő az Országos Propaganda Bizottság nevében levelezett Babitscsal. Ez a bizottság a külügyminisztérium felügyelete alatt működött, és feladata az országról terjesztett rémhírek elosztása volt. (Megjegyzem, a kötet nem vet számot a ténnyel, hogy a Nyugat egyik legnépszerűbb szerzője, Biró Lajos ekkor külügyi államtitkár volt, és éppen ezzel a feladattal volt megbízva. Még senki nem kutatta és vizsgálta az irodalomtörténe-szek közül a megmaradt iratokat, pedig jócskán érdekes lehet a mi diszciplínánk szemszögéből is.) Többen számítottak a forradalmak hónapjaiban Babitsra ilyen-olyan olvasókönyv, tankönyv megszer-kesztésében. A kötet egyik dokumentuma szerint – meglepő, de igaz – még Molnár Ferenc is kapott szerepet az Alkotó Mű-vészek és Tudományos Kutatók Szövet-ségében, a „Népegyetem” felállításának indítványát ő terjesztette elő 1919 január-jában. Babits és Schöpflin esete mutatja, hogy heveny, azaz gyors lefutású volt az illúzió. 1919 júniusában, látva a kommu-nista hatalomgyakorlás valóságát (ekko-riban sokakat tartóztattak le a vörösök), Babits lakásán Fenyő Miksa és Schöpflin kiáltványt szerkesztett, amit alá akartak íratni a magyar szellemi élet kiváló kép-viselőivel, hogy aztán Bécsben nyilvános-ságra hozzák a terrorisztikus fordulatot és eszközöket leleplező szöveget. A Neue Freie Presse szerkesztőjének segítségét is

igénybe akarták venni a terv megvalósí-tásához, de a félelem meghiúsította azt: nem volt elég aláírója a tiltakozásnak, sem jobb-, sem baloldali emberek nem merték aláírni a terror nyomása alatt. (Részletesebben lásd a kötet által is bő-ven hivatkozott tanulmányt: JANKOVICS József, *Babits Mihály fegyelmi büntetésének revíziós eljárása ismeretlen dokumentumok tükrében*, ItK, 105[2001], 183–213). Babits 1919 júliusában le akart mondani egye-temi tanárságáról, s foglalkoztatta, hogy „elhagyja a Tanácsköztársaság területét” (2589. sz. levél). Babits kiköltözése, emigrációja, kivándorlása – egy Csinszka-le-vélből következtethetően Franciaországról vagy Olaszországról lehetett volna szó – váratlan, új ismeret.

Két megrendítően szép figyelmeztető, óvó-visszatartó levél olvasható a kötetben. A korárbbit, még 1918 decemberében, a ra-dikálisan gondolkodó galileisták egyike, az ekkor mindössze 19 esztendőes Halász Jenny írta. A levélíró az általános lelkesedés napjaitól kezdve figyelte a Világ s a töb-bi újság számait, félvén, hogy a feladatot, hivatalt vállalók között látja a költő nevét. Megköszöni Babitsnak, hogy „azon a pi-edesztálon maradhatott” meg neki, mint „amilyenen őt költeményei olvasásakor láttam s őriztem” (2360. sz. levél). A másik hasonló levél a forradalmi hatalom vég-napjaiban született, írója egy ismeretlen „öreg néni”, Babits szüleinek „valamikor nagyon jó ismerőse”. A feltehetően a régi világhoz tartozó, s ekként konzervatívabb hölgy úgy írja le a költőt, mint aki már nem „privát ember”, hanem „a nemzeté, sajnos hogy nem a tiszta lapján”. Mint „honleány” és a „szeretet jogán” avatkozik a költő sorsába, s kéri, „hogy ne tovább”! „... adja Isten, hogy vissza tudja szerezni mindazt, amit bűnös könnyelműségében

elpazarolt”. Nagyon szép dokumentuma ez a levél a régi Magyarország traumájának, ijedtségének, értékörző ragaszkodásának. A lateiner és/vagy dzscentri családok történetének tipikus pillanatát rögzíti ez a hang (2592. sz. levél). Pedig milyen keveset tett valójában Babits! Írt néhány cikket, rövidebb tanulmányt, elment néhány gyűlésre, s elvállalta az egyetemi tanárságot. Ez utóbbira kétségbevonhatatlanul érdemes és méltó volt, ha az alakiságok hiányoztak is hozzá, de neve az egyetemmel sokszor ütköző, radikális szellemi megújulást kívánó Kunfiival, a miniszterrel és népbiztossal kapcsolatban került a nyilvánosság elé. Olyan emberrel, aki többek között eltörölte a felekezeti megjelölést a hallgatói nyilvántartásban. Ez a lépés akkor, s utóbb is a felforgatás *sine qua non*-ját jelentette.

Külön történet Babits Mihály kapcsolata Lukács Györggyel. A recenziós bizonyos benne, hogy Babits 1945 utáni megbélyegzése, évtizedre szóló kitagadása a modern magyar irodalom fővonalából – persze nem egyedül esett áldozatául a kommunista ideológiának és személy szerint az ideológusnak – erre a korszakra, a kapcsolatra vezethető vissza. 1910-től volt disputa kettejük között, eltérő művészetfelfogásuk nyilvánvaló tény volt – *A lélek és a formák* című Lukács-kötetről írott Babits-kritikával indult, erre Lukács válaszolt, majd a drámai formáról vitatkoztak –, párbeszédük a Nyugat hasábjain lefolyt irodalomelméleti, filozófiai viták egyik legérdekesebbje. A tárgyalt időszakban több levelet váltottak, az első levélben még magázva szólítja meg őt Lukács, s jelzi, Balázs Béla megítélése kapcsán új könyve előszavában (ismét) figyelmeztetni fogja Babitsot, ezúttal elfogultságára. Más tereken – jelzi Lukács – „szolidari-

tásunkat (legalábbis részemről) – ezen áthidalhatatlan ellentét a legkevésbé sem befolyásolja” (2180. sz. levél). A következő levél tegezve szólítja meg a költőt. Az 1918. decemberi levél tartalma önmagában homályos, találkozót kér Babitstól, hogy Mannheim Károllyal együtt meglátogathassák (2365. sz. levél). A jegyzetek bővebb, de ellentmondást tükröző eligazítást tartalmaznak. Az egyik állítás szerint a filozófus kapacitálta Babitsot, hogy lépjen be a kommunista pártba, „kultuszminiszteri tárcával biztatva őt közelebbi uralomra jutásuk esetében”. A párttagság forszírozásának ügyét közel egykorúan Babits is említette a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című tanulmányában (Nyugat, 1919/14–15, 699). Tagadta viszont a párttagságra ösztönzést Lukács György a *Megélt gondolkodás* című nagy, életrajzi interjúban (LUKÁCS György, *Megélt gondolkodás: Életrajz magnószalagon*, az interjúkat készítette EÖRSI István és VEZÉR Erzsébet, Bp., Magvető, 1989, 158). Babits 1919-es cáfolata – ekkor Lukács már Bécsben volt – bizonyosan nem erősítette az amúgy is inkább vitatkozó irodalmi kapcsolatot.

Az 1919-es év kezdetét mégsem a politika, hanem szinte kizárólagosan Ady Endre halála uralja. A Nyugat nevében Babits fogalmazta a költő gyászjelentését, Móricz Zsigmonddal együtt választották ki a Kerepesi temetőben a költő sír helyét is, s Hatvany Lajossal nézték meg az ácsok építette még üres ravatalt a Nemzeti Múzeum középső termében. A temetésen az érmindszentiek, az Ady-szülők és Ady Lajosék nem voltak jelen, az időjárás közbeszólt. Nehezen tudjuk elképzelni azt a fájdalmat, amit az „édes” emiatt érezhetett. Udvariisan szinte bocsánatot és engedélyt kérnek, amiért ők is kifejezik kü-

lön fájalmukat egy saját gyászjelentőn. „A magyar literatura súlyos vesztesége mellett oh, ne tűnjék fel hivalkodásnak a mi külön mélységes gyászunk, keserű bánatunk, hiszen mi mindenünket elveszítettük Benne!” (2413. sz. levél.) A szülők azt hitték, remélték, visszakaphatják fiuk holttestét, hogy a budapesti temetés csak ideiglenes. Ha látták volna, micsoda tömeg tolongott a Múzeum kertjében a ravatal körül – szerencsére erről maradtak fenn fényképek –, tudhatták volna, a fiukat soha nem szerezheti vissza már Érmindszent. A halál utáni újfajta Ady-kultusz kezdőpillanata volt ez, a soproni Frankenburg Irodalmi Kör a temetés után két nappal hosszú táviratban invitálja Babitsot egy irodalmi estre, mely egyben a város kiállítását is bizonyítaná a magyar kultúra mellett. (Igen, ez a szöveg már előre jelzi a Monarchia felbomlásának, az új államhatárok meghúzásának fenyegetését!) Ugyancsak alig egy héttel Ady halála után megalakult az Ady-szobor Országos Bizottság, Károlyi Mihály elnökletével. A Nyugat emlékszámot adott ki, Babits sürgette a költő életrajzának megírását is. A később zavarossá váló, mert kisajátító, a tényeket átértelmező Ady-filológia is innen indul. De a legérdekesebb Babits és a fiatal özvegy viszonya. (A különös kapcsolat eddig is ismert volt, a Csinszka–Babits levelezést lásd *Kedves Csinszka! Drága Mis! Babits és Csinszka levelezése*, kiad. NEMESKÉRI Erika, Bp., Pesti Szalon, 1994.)

Csinszka fiatal volt, – ahogy ő mondta magáról – „halálfáradt”, tetszelgett az „árva megkínzott huszonnégy évé”-vel. Egészen bizonyosan meggyötörték az Adyval töltött nehéz-beteg évek, a halál körüli események, aztán az Ady-jogok körüli per, az Ady Lajossal folytatott csata. Hogy tudatosan kinézte-e magának Ba-

bitsot mint férfit is akár, vagy csak valóban támaszt keresett, nem tudhatjuk, ki-ki emberismerete szerint dönthet az ügyben. Rockenbauer Zoltán Csinszka-életrajza jól dokumentálja későbbi kapcsolatait is, köztük rövid ideig tartó érzelmi hevülését Mikes Lajos iránt, majd belehabarodását Bárczy István ex-főpolgármesterbe, aki az 1930-as években a felsőház tagja volt (ROCKENBAUER Zoltán, *A halandó múzsa: Ady özvegye, Babits szerelme, Márffy hitvese*, Bp., Noran, 2009). A Babitsnál bejelentkező első fergeteges és rafinált levél jól eltalálta és megijesztette a költőt. Szembe ment Csinszka nemcsak a konvenciókkal, de bizony a jóérzésű köteles gyásszal is, ahogyan kacérkodik, mórrikálja és nélkülözhetetlenné akarja tenni magát Babits életében. De aztán megjön a viszonzás is, amikor a költő már „Mihályod”-ként írja alá a levelet. Ady özvegye kétségtelenül szerepet játszik, s ez a szerep olykor nem is csak az övé. Kölcsönveszi Lesznai Anna Ady-párna gesztusát is, amikor díszpárnát hozva magával lecsereéli a költőnél látott „rémes kézimunkákat”. Egyik levélben Csinszka tüdőbajra vágyik – itt is a szecessziós *szerepminta*, a betegség kultusza ütközik ki. Felszalad virágot cserélni a költő lakására annak távollétében. A leveleknek nagy amplitúdókkal leírható lendülete van, hullámzik a kapcsolat, egészen odáig, hogy Babits válik ragaszkodóbbá, mintha neki volna fontosabb a nő jelenléte. De lassan „leszokják egymást” – így írja Csinszka –, eltávolodnak egymástól. Csinszka festeni kezd, közeledik az új elejtendő vad, Márffy Ödön. Egyvalamiről, pontosabban valakiről nem esik szó Babits és az özvegy leveleiben: Ady Endréről. Csinszka elkíserte néha Babitsot a költőnek Adyról szóló egyetemi előadására, de aztán egy távolmaradása alkal-

mával azt írja, „olyan kevés benne aznap minden érdeklődés”.

Babitshoz más nők is vonzódtak, ki személyes ismeretség alapján, ki csak a távolból, amúgy szolid Csinszka-ként. Nagy benyomást tett Babits Kolozsvárott a közönségére, ahol irodalmi esten járt, Tessitori Nóra ezt követő levelei a legjobb értelemben vett úrinő rajongását mutatják. (Passuth László akkor tizennyolc éves helyi gimnazista volt, utóbb ő is felelevenítette, milyen hatással volt rá a költő hangján megszólaló *Húsvét előtt*.) Aztán ott van a sokáig névtelenségbe burkoló egyetemi hallgató, Csoma Mária, az áhítat hangján szóló, de a gondolatot sem nélkülöző leveleivel. Mindössze két betűvel jelezte magát Th. D.-ként, aminek feloldása a „thankful disciple”, azaz hálás tanítvány. Csak a következő kötetben olvasható utolsó levelében leplezi majd le magát, s nem tudjuk, beszélt-e egyáltalán valaha is szemtől szembe Babitscsal. (Katherine Mansfield vagy Kaffka Margit remek történetet tudott volna írni ebből az elfojtott vallomássorozatból.) S ott vannak persze a levelekben a fiatal férfiak, a hálás tanítványok, Komjáthy Aladár, Szabó Lőrinc, vagy az olyan érettségiző gimnazisták, mint a pápai Links Artúr, aki verseket küldött bírálatra. Ki gondolta 1918-ban, hogy ez az akkor tizenhét és fél éves tanuló lesz az, aki New York-i emigrációjában Ignótust fogja látogatni az elmegyógyintézetben, ahová a zavart egykori szerkesztőt vitték, s ő fogja bizonyítani róla az orvosoknak, hogy igen, valóban jól ismerte Freudot, valóban levelezett vele, nem elmeháborodott, amikor erről beszél. (LINKSZ Artúr, *Harc a harmadik halállal: Ifjúkorom Magyarországon*, Bp., Magvető, 1990. Erről az érdekes memoárról nem tud a kötet jegyzetanyaga.)

Ady halálával egy szerkesztői szék is megüresedett a Nyugatnál. A Károlyi Mihály megbízásából ekkor Bernben tartózkodó Ignótus hosszú levélben hatalmazta fel Babitsot, hogy formálja saját képére a folyóiratot, s ő javasolja azt is, vegye maga mellé szerkesztőként Móriczot. Hármójuk neve lenne a garancia arra, írja Ignótus, hogy „a Nyugat a mai állapotok közepett azt az erettséget, felelősségtudást s a speciálisan magyar ügyön való csüggést jelentené, ami ma a magyar irodalomnak külön történelmi hivatása”. S ugyanebben a levélben az „urbánus” Ignótus szerkesztőként felveti a földkérdés ügyét, hogy íratni kellene valakivel a problémáról. A próféta szólt belőle, a következő, Trianon utáni történelmi korszak talán központi kérdése ez volt, ez lökte felszínre a népi írók mozgalmát, s így kerül majd Illyés Babits közelébe, sőt egyenesen mellé. A trianoni országhelyreállítás döntés még nem része ennek a kötetnek, de már vannak komoly előjelei. Kassák írja meg az *Egy ember életében* – Sipos Lajos idézi a jegyzetekben (2557. sz. levélhez tartozó jegyzet, 838) –, Babits mennyire kiborult egy ízben, amikor egy újabb ezt a lehetőséget pedző hír érkezett. „Tudjátok meg, hogy elveszítjük a hazánkat! Gyalázat az, ami itt történik. [...] Jönnek a csehek és a románok, és az országot fölkoncolják! Elvész ez a szép ország, ezer év tradícióit, gyönyörű eredményeit dobjuk oda semmiért!” Kassák szerint Babits szinte extatikus dühvel, ijesztő hangossággal tört ki magából. A jelenet dátuma bizonytalan, Kassák regényes története nélkülözi a naplószerű pontosságot, benyomásokat, hangulatokat, emlékeket idéz fel. (Érdemes itt megemlíteni a Babits életrajzi kronológiát, RÓNA Judit munkáját, amely éppen az ilyen tisztázatlan vagy bizonytalan keltezésű adatoknak megy

utána; az eddig publikált anyag: *Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája, 1883–1908*, Bp., Balassi, 2011 [Babits-kronológia, 1].) De látjuk, mekkora volt Babits félelme és ragaszkodása is a múlthoz, noha az irodalmi modernizáció programját nemhogy nem utasította el, de szorgalmazta. Az októberi forradalom előtt Ignotus is új államhatárokról beszélt már, de hozzátette, hogy „területében remélhetőleg nem csökkenő független Magyarország”-ra gondol (2312. sz. levél, 177).

Essen még szó a recenzióban arról a kérdésről, amiről nemzeti irodalmunk kapcsán még mindig nem fontosságához mérten beszélünk: a magyar művek idegen nyelvű fordításairól, a magyar irodalom nemzetközi pályafutásáról. Babitsnak – miként Kosztolányinak és másoknak – elsőrangú fordítója volt Stefan I. Klein személyében. Fáradhatatlan, invenciózus, az idegen ízlést és piacokat jól ismerő, a szerzőt és a kiadót folytonosan ösztönző fordító volt, az elsők között, aki a modern magyar irodalmat a külföldnek megmutatta, s akit – ezt is közli Sipos Lajos jegyzetapparátusa – Márai is megörökített az *Egy polgár vallomásaiban*. Az ekkor Svájcban élő-tartózkodó, amúgy nagyon is baloldali Stefan Klein levelei tágabb, mert nemzetközi kontextust hoznak a kötetbe: 1919 februárjában a „»kommunista« Leipzig”-et idézi meg. Az itt-ott elszórt Klein-adatok (pl. Kosztolányi-fordítások, a kritikai kiadás adatai, Márai német megjelenései stb.) összegzésre várnak, különösen, mert az *Új magyar irodalmi lexikon* sem vett tudomást létezéséről. (Egy közel-múltban megjelent életrajzi kötet Stefan Klein feleségéről, az író és szintén fordító Hermynia zur Mühlenről, segíthet ebben a feladatban: Manfred ALTNER, *Hermynia zur Mühlen: Eine Biographie*, Bern, Peter Lang,

1997. Stefan I. Kleinről is közöl adatokat Manfred ALTNER egy másik tanulmánya, a *Biografische Notizen zu Victor von zur Mühlen und Stefan I. Klein = Literatur in der Peripherie*, hrsg. von der Theodor Kramer Gesellschaft, Red. Siglinde BOLBECHER, Johan HOLZNER u. a., Wien, Verlag für Gesellschaftskritik, 1992, 218–232.)

A nehezen kezelhető, mert rendkívül terjedelmes, könyvjelző nélküli kötetet – az időrend szerint – a visszarendeződésről hírt adó levelek zárják. Meg kell védeni a kötetthárta, mert az 1919-es augusztus valóban cezúrát rajzol ki. Nem irodalmi korszakhatár ez, hanem politikai, de az irodalom szervezetei is átrendeződnek. „A »proletárdiktatúra« irtóztatós nyomása alól fölszabadulva [...] új honfoglalás”-ra készülő új szervezet alakul, a Magyar Írók Szövetsége, s ügyvezető elnöke, Szabó Dezső „hazafias tisztelettel” kéri Babits Mihályt a csatlakozásra. Babits Mihály részt vett ugyan néhány előkészítő ülésen, de nem lépett be a szervezetbe. Szabó Dezső másutt kifejtette, hogy a szervezet „faji alapon” fog működni, az augusztus előtti szerveződések a hivatalosság (és persze Szabó Dezső is) „internacionalistá”-nak, „szabadkőműves”-nek, „szocialistá”-nak és „zsidó”-nak tekinti, s az új szövetség a „keresztény nemzeti kurzus” reprezentációja lesz. Ez valóban olyan határpont, amely megérdemli a kiemélést. (Talán jobb lett volna az 1918-as évből a háború végét megelőző hónapokat az előző kötethez csapni, könnyebben forgatható terjedelmet eredményezett volna.)

A kritikai kiadás minden írást, szót fontosnak tekint, létének lényege, hogy nem válogat, nem súlyoz a szövegek között, mindent közread. Most mégis azt kell mondanunk, a kötet kiemelkedik a sorozat egészéből. Kiemelkedik, mert mint a

bevezető bekezdésben már mondtuk, egy különleges, s ma újfent sokat emlegetett, rövid, de meghatározó időszakról, utak elágazásáról szól. Magyar tudósok sora kényszerült emigrációba vagy húzódtott vissza, pályák törtek ketté, s kezdődött egy tragédiába torkolló politikai korszak. Sipos Lajos rendkívül fontos munkát vég-

zett, s ezen nem változtatnak a jegyzetelés olykori döccenői (sok a túljegyzetelés, másutt viszont kiegészíthetők-pontosíthatók volnának a magyarázatok). A verskötetek szerkesztői csapatának nem lesz könnyű dolga, a mérce magas. Önmagában azzal is, hogy a leveleket közreadó sorozat már 1921-nél jár.

Széchenyi Ágnes